

„Tatárok Magyarországon”

Sok haza-puffogatás, ok semmi, de szörnyű magyarság,
Bundás indulatok: oh be *tatári* műv ez!

A szellemes, öngúnyoló kis epigramma azt bizonyítja, hogy Kisfaludyt hazafias színműveinek olcsó sikere nem kápráztatta el, hanem Shakespeare és Schiller nyomán hamarosan túljutott a „haza-puffogatáson”. Mindenesetre nagyfokú költői öntudat kellett a nyilvános önkritikához.

Mohács

Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtvá köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!
Hollószárnyaival lebegett a zordon Enyészet,
S pusztító erejét rád viharozta dühe,
S vak diadalma jelét robogó villámival itten
Honni vitéz seregink holttetemikre süté.
Tomori! büszke vezér!¹ miért hagytad el érseki széked;
Nem halt volna hazánk dísze, virága veled.
Harc tüze lángítá² bizton viadalra kikelted³
S érted mennyi dicsők estenek áldozatúl!
Szűk vala egy ország! be kicsiny most néma lakásod!
Tárogatód megszűnt, rozsdá emészti vasad.
Nyúgodj, rajtad üzé dölyfét a csalfa szerencse:
A békitő sir enyhe takarja porod.
Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménnyel
Sujta le kegytelen itt a riadó csatavész!
Élte kies tavaszán kora sírt hány ifju találá,
Kit nemrég az öröm lágy öle ringata még!
Disztelen itt fekszik, deli termete összerutítva,
Száguldó paripák vasszegű körmök alatt.
Szöghaja⁴ fürteivel nem játszik kedvese többé,
Vér- s tapadó portól elmerevedtek azok.
Hasztalan áll az uton-váró hive⁵ friss koszorúval,
Nem jön-e bajnoka még, félve-reménylve vigyáz:
Hogyha levél zördül, őt sejteti val szerelme,
Néz, piheg, arca tüzel s keble feszülve haboz.

¹ Tomori Pál, kalocsai érsek és hadvezér; a mohácsi csatában esett el.

² Tüzelte, lelkesített.

³ Harcba indulásod.

⁴ Earna haja.

⁵ Kedvese, menyasszonya.

Ah, de hiába tekint a távol lenge ködébe:
 Elmarad a kedvelt, s érzete búnak ered.
 Végre megérti Mohács veszedelmét; gyöngé virágként
 Hervad el a szép szűz néma keserve között.
 Sírja felett enyeleg suttogva az alkonyi szellő,
 S a hűség csendes angyala őrzi porát.
 Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
 Fénytelen itt szűnyad s kő se' mutatja helyét!
 Ősi szabadságért harcolt bár férfikarokkal,
 Rendzavaró hévvel vérbe füresztve vasát,
 Ámde hol olyan erős, kit meg nem dönt sok ezer kar?
 Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.
 Sínli⁶ szokott terhét tűzménje,⁷ nyihogva kapar, vág,
 Rugdal, rázza fejét, hosszú sörénye lobog;
 Elszáguld, hazatér s így hírli vitéz ura hűnyát,⁸
 Kit repedő szívvel hölgye zokogva sirat;
 Míg sűrű könnye apad, s ő is hű férje után hal,
 S a kiürült háznak csak döledéke marad.
 A tölgy, mely zivatar közt annyiszor áll a kevélyen,
 Dóltében viruló ágait így temeti.
 Hány bajnok hala így, de csak a boldog leli bérét;
 A meggyőzöttnek csillaga véle tűnik.
 Így hamvadtak el ők alacsony moh-lepte gödörben,
 S a feledékenység éje borítja nevök.
 Hantra dül a pásztor, s fűtörészve legelteti nyáját;
 És nem tudja, kinek hőspora nyugszik alatt.
 Titkon mégis eped, szomorú dalt zengedez ajka:
 A hősrányékok csendesen íhletik őt.
 A csatasíkon mély borulattal⁹ ballag az útas,
 Elgondolva, minő kétes az emberi sors;
 Néz, és elkomorúl, s lesütött szemmel halad ismét:
 Felpattant sebeit belseje érzi maga.
 Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt úsztat az éren,
 Mintha fedezgetné, hogy ne tekintse szemünk:
 Ott vergőde Lajos,¹⁰ rettentő sorsú királyunk,
 Súlyedező lova érc-hímzetű terhe alatt.

⁶ Nélkülözi.

⁷ Tűzes paripája.

⁸ Így hozza hírül gazdája halálát.

⁹ Szomorúsággal.

¹⁰ II. Lajos király, aki a Csele-patakba fulladt.

Hasztalanúl terjeszti kezét; nincs, nincs ki segítse!
 Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
 Tátoget a mélység, aranyos páncélja fakó lesz,
 S összezúzott testét hab fedi s barna iszap.
 Ekként halni kínos! s kegyalak,¹¹ neked életed így tűnt!
 Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.
 Ifjú valál, örvényt nem sejtven szörnyen adóztál:
 Szendergő porodat béke lebegje körül!
 Hajh, s ezt visszavonás¹² okozá mind s durva irígység.
 Egységünk törten törve, hanyatla erőnk.
 A sorvasztó lánc így készülé árva hazánkra:
 Nem! nem az ellenség, ön-fia vágta sebét.
 Gyászemlékű vidék! mi sok ínség kútfeje lettél:
 Párolgó mezeid bánatos oszlópa ez.
 Naggyá-lelt Szolimán gögét Buda ormai nyögték,
 S kénye vadon dültán!¹³ annyi viszályra jutánk.
 Hány szűz fonnyada el zsarlónk¹⁴ buja karjain ekkor,
 S a Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!
 Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon;
 Félhold kérkede szét városi tornyairól.
 El, ti komoly képek! ti sötétség rajzati,¹⁵ félre!
 Új nap fényle reánk annyi veszélyek után,
 Él magyar, áll Buda még! a múlt csak példa legyen most.
 S égve honért bizton¹⁶ nézzen előre szemünk.
 És te virúlj, gyásztér! a béke malasztos ölében,
 Nemzeti nagylétünk hajdani sírja, Mohács!

1824

Kisfaludynak ez a hazafias elégiája is az 1823—24-es megyei nemesi ellenállás ihletének köszönheti létrejöttét. Ekkor a többi romantikus hajlamú költő (Kölcsy, Vörösmarty) figyelme is a nemzeti múlt nagy eseményei, lelkesítő emlékei és tanulságos csapásai felé fordult. A remek distichonokban írt költemény nyelvét — néhány régies alakot nem számítva — szinte mainak érezzük. Kisfaludy éppen azzal hozott újat, hogy Kazinczy finomkodó, a görög és német klasszikus példákhoz mereven ragaszkodó, hűvös stílusa helyett frissebb, érzelemmel telibb stílust népszerűsített.

¹¹ Jóságos, szelíd lélek.

¹² Viszálykodás

¹³ Önkényének vad dülése nyomában.

¹⁴ Zsarlónk, szípolozónk.

¹⁵ Sötétség rajzó képei.

¹⁶ Bizalommal, kételkedés nélkül.

Szülőföldem szép határa...

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenütt csak feléd nézek.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szívemmel árván hagynak;
Árván élek, bús szívemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel.

Ha madár jön, tőle kérdem,
Virulsz-e még, szülőföldem!
Azt kérdezem a felhőktől,
Azt a suttagó szellőktől.

Kisded hajlék, hol születtem,
Hej, tőled be távol estem!
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.

1828

A közismert műnépdalban a költő a honvágyat szólaltatta meg a népköltészet megkapó egyszerűségével, mesterkéletlen természeti képekkel és köznapi szókinccsel. Kisfaludy népiessége még csak irodalmi és nem politikai jellegű volt, de azt már ő is hangoztatta, hogy a népdalt a nép számára kell írni. Tudatosan törekedett a közvetlen hangra, a népdal művészi megoldásának utánzására.

Súlyosdi Simon

Sok ember ragyog ércben és írásokban, és ha félretesszük azon helyheztetést, hová őket a vak történet emelte, nem marad más egy közhalandónál, ki hab gyanánt vettetik a földi zavartól. Vitézünk legalább nagy helyet foglalt a világban, mert háromszor vastagabb volt másnál, s habár semmit sem tett is, nem is ártott, és biográfiája¹ ezer olyan képet fest, ki, bár több lármával, szinte annyit cselekszik.

Simon születése napja végsője lett szülőjének. Atyja örült és sírt felette, s komáival mindenféle nagyságot jövendölt a kisdetről; de a sors minden adományait csak egy szerencsés flegmába² gyűjte, mely élte reggelén már nehéz felhőként lebegett. Atyja ezt hidegvérnek nézvén, híres vitézt vára belőle, de a falusi mester, egyszerűs mind titoknak a háznál, őt tudósnak szentelé, mondván: „A hidegvér nem árt a vitéznek; de úgy látszik, hogy néha kis tüzecke is szükséges. Mivel pedig az úrfi nehezen mozdul, tegyünk belőle tudóst: ennek ugyanis sokat kell ülni, eszmélkedni, s ha valami recenzens lerakja,³ hidegen venné a dolgot, szintúgy minden földi hiúságot. Aztán a dicsőség nem kisebb; lám azt a pogány Homéroszt⁴ majd többet említik ama faldöntő Józsuénél.”⁵

¹ Biográfia: életrajz.

² Flegma: közömbösség, egykedvűség.

³ Kritikus megszidja.

⁴ Görög költő, az Iliász és Odüsszeia szerzője.

⁵ Bibliai alak, Jerikó falainak ledöntője.

„Bölcsen beszél, mester uram!” felel az öreg, s mentül hamarőbb kocsira ültetvén a vonakodó úrfit, melléje a mestert, ki feladván hivatalát, csak titulását⁶ tartá fenn, a városba küldé: hogy ott keresztülfusson valamennyi iskolákat.

Simon sok szépet tanult, és sok szépet el is felejtett. Se magával, se mással nem gondolt, mely ruha a kezébe akadt, azt ölté fel, leginkább járt télen-nyáron köpönyegben, oly halkán: hogy eszten-deig egy pár csizmával beérte. Míg a többi ifjak álmodoztak, ő való-ságosan aludt. Ha pénze volt, kiadta; ha nem volt, azt se bánta. Mulatságot nem keresett, de legkisebb tréfán három nap is elne-vetett. Se nem kedvelt, se nem gyűlölt senkit is; egyszóval: oly természettel bírt, melyet sem boldognak, sem boldogtalannak ne-vezni nem lehet. A mester eleget nógatta tudományokra, melyek-hez maga sem sokat értett; kivált a költés mesterségét óhajtá meg-kedveltetni vele, azért is fűrészhangú szavával elég ritmusokat dek-lamált;⁷ de Simon közbe oly nagyokat ásított, hogy a mesternek szava elállott; bosszankodva írta ez haza: „Az úrfi tudós nem lesz ugyan, de annál inkább hízik.”

Mivel csaknem minden iskolát repetált,⁸ már férfikorba lépett, midőn azt elvégezte. A szépnemről nem aggóda, tudván, hogy míg atyja él, nem juthat a jószághoz. Minden tapasztalás, melyet haza-vitt, abból áll, hogy az ember ebéd előtt más szemmel nézi a vilá-got s életet, mint ebéd után, s hogy az ember csak akkor nyugszik meg, ha tovább nem néz, mint ameddig lát. Atyja nemsokára meg-halván, s meglehetősen örökjét átalvevén, ezen élettörvényt híven is követte; gazdaságát a mesterre bízván, a folyosón egy zselyeszekben tanyázva pipázott, és csak nevette a szegényt, ha minden észtrése mellett, valami dolog visszára ütött ki. Estve egyet ostáblázott⁹ vagy a fonók meséit hallgatá. Hazafinak tartván magát, néha elment a gyűlésbe, és egy-két Halljuk-ot kiálta; híres hangos melle lévén, a megyebéli tisztí választáskor is jelen volt, s kik pártfogásáért ese-deztek, azok nevét harsogtatá.

A mester azonban a Múzsáknak is néha kis mécsét gyűjtött; az uraságot minden név- és születésnapkor híven megénekelte, vagy hosszan folyó nak-nek verssel időnek előtte elaltatá. Különben ő volt a háznál mindenek s első foruma¹⁰ a cselédeknek. Sokat is tar-tott magára, midőn lóggós kocsin¹¹ bejárván a mezőt, a jobbágyok süvegették.

⁶ Címét (latin).

⁷ Verseket szavalt (latin).

⁸ Ismételt (latin).

⁹ Dámajátékot játszott.

¹⁰ Törvényszéke (latin).

¹¹ Ernyős kocsi.

Kisfaludy Károly nyilván az *Auróra* kedvéért fordult a kisebb terjedelmű novella műfajához. A *Súlyosdi* az évkönyv 1823-as kötetében jelent meg. A főalakban az író — mint neve is jelzi —, az elhárított, semmittevő, mindenről elkésző, élősdí nemes típusát alkotta meg. A víg elbeszélés három házassági kísérlet kudarcát beszéli el. Amikor Súlyosdi végre elszánja magát a házasságra, először a szomszéd falu egyik leányára vet szemet. Mialatt azonban „a vastag házasulandó ismét kivergődött a karszékéből, egy karcsú, tüzes ifjú elébe ugratott, s ő csak a kézfogásra érkezett”. Azután egy városi öregúr házáat látogatja, hol két eladó leány is van: az öregúr idős húga és a világtól elzárt fiatal leánya. A vallomást azonban addig halogatja, míg a leányt egy ifjú kéri meg, őt meg hazahívják, mert háza leégett. Harmadszorra utazás közben kocsitengelye eltörik, s egy özvegyasszony házába jut, hol a mester ismét azon fáradozik, hogy létrehozza a házasságot. Mire azonban Simon két hónap múlva az özvegy kezének megkérésére útnak indul, egy volt iskolatársa ismét megelőzi. Jó somlai borral leitatja, és a postakocsin hazaviteti őket, anélkül, hogy az özvegygel találkozott volna. Súlyosdi most már elhatározza, hogy agglegény marad. A novella az író gúnyos értékelésével zárul: „Légy boldog, Súlyosdi Simon! téged sem fog nyomni az oszlop sírod felett.”

BAJZA JÓZSEF

1804—1858

Esthajnal

Bájló aranyfény
Csillog szeliden
A reszkető tó
Hullámain.

Fölserken a szél
Rózsák öléből,
S völgyek hús árnyain
Zokogva leng.

Némul az erdő,
A messze síphang
Reszketve nyögdel
A légen át.

Kéklő virággal
Hímzett ligetben
Rejtezve csattog
A csalogány.

Leányka, édes!
Még most öledben
Elszenderülve
Mennyet lelek:

Ki tudja? holnap
Talán siromra
Leng a lenyugvó
Est bibora?

Ah vajjon e szív,
Mely hön pihegve
Hófátyolodnak
Alatta ver:

Fog-e felettem
Sohajtozásban,
Mint a nyögő szél,
Kesergeni?

Bajza kis verse a szentimentális líra egyik jellemző darabja. Erdekessége az, hogy második felében ugyanazt a költői motívumot pendíti meg, amelyet majd Petőfi dolgoz ki a *Szeptember végén* című elégiában. Bajza verse — az akkori költészet szellemében — tipikusan szentimentális kidolgozású. A fő gondolat — a szerelmi boldogság és hűség múlandóságának sejtelmét — romantikus hangulatú természetfestésbe ágyazza, finom, de jellegzetesen szentimentális képekkel, szavakkal és zeneiséggel. (*Esthajnal*: alkony.)

Észrevételek a Conversations-lexikoni pörhöz
gróf Dessewffy^{1a} József ellen

(Részlet)

Ismét lexikográfusi¹ zajgás, s ismét Döbrentei szóban! Tehát mégsem elég, s elmondjam, ami még eddig elhallgatva volt? — Azt reménylette talán ez a csudálatos elméjű író, hogy ha méltóság és tekintet aegise² alá vonul, s tőle koldul menedéket, pártfogást, védelmet, megszabadítja magát? Azt hitte-e, hogy én a polgári világ mágnását tudományok világában is mágnásnak fogom ismerni, s mihelyt ő lép fel, én arcrá borulok, mihelyt ő hallatja szavát, én végképp elhallgatok? — Megtanultam igenis a társasági élet viszonyait tisztelni; tudom, hogy ott herceg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van; mivel tartozom mindenkinek, egyenként és együtt, értem; de értem viszont azt is, s igen jól, hogy ezen tartozás, ezen kötelek, csak a polgári kör határáig nyúlnak, s ott, hol az írói respublica kezdődik, hol a tudományok országába léptünk, hol a társalkodási konvencióknak³ vége, ezek is megszakadtak. Itt nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; s én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, nem semmi auktoritásnak⁴, nem semmi grófi méltóságnak. Jaj akkor a magyar literatúrának, jaj az ész kultúrájának egész egyetemleg⁵, ha felette mágnási kény diktátorkodik, ha az igazság őszinte szavát hatalomszó harsoghatja le! Ez volna a Döbrentei diadalma, ez a józan ész veszedelme! Azért, minekutána ezen lexikoni pörbe magát egy gróf Dessewffy József avatta, s ok nélkül avatta, s ellenem, ki őt soha és sehol bántólag nem érdeklettem⁶, oly kifejezésekre vetemedik, melyekre just,⁷ neki kivált,

^{1a} Ejtse: dezsőri.

¹ Lexikonírói.

² Itt: védőpajzs, oltalom. Latin szó: ejtsd: égisz.)

³ Társasági szokások, szabályok.

⁴ Tekintély (latin szó).

⁵ Általánosan.

⁶ Erintettem, illettem.

⁷ Jog (latin szó).

tetteimnek egyike sem adhata, engedje meg, s tulajdonítsa magának, ha itt a grófot az írótól benne elválasztom, úgy szólok vele, mint silány védőjével egy magához hasonló silány magyar írónak. Mert egyébként, ha az érdemes gróf felől polgári tekintetben kellene szólnom, akkor a legőszintébb tisztelettel, legméltóbb hálával emlékezném azon érdemeiről, melyekkel egykor polgári pályája fénylett.

1830-ban tette közzé Wigand Ottó pesti könyvtáros (kiadó) a *Közhasznú Esméretes Tára* című lexikontervezetét. A lexikon szerkesztésével Döbrentei Gábort bízta meg. Döbrentei szerény tehetségű író volt, sikereit csupán annak köszönhetette, hogy az arisztokratákhoz dörgölődzkodott. Bajza és íróbarátai tudták, hogy Döbrentei szerkesztésében színvonalas, a tudományos követelményeknek megfelelő munka nem jelenhetik meg, s kritikai hadjáratot indítottak ellene. Döbrentei Dessewffy József grófi tekintélyének védelme mögé húzódott. Dessewffy gúnyolódó röpiratot írt Bajza ellen a következő címmel: „Az országosan ösméretes fiatal tudós Zajbaj úrhoz, egy csupán józan eszű, ősz hajú, békét szerető tudatlan.” Erre a gyalázkodó hangú röpiratra Bajza is röpirattal felelt. Szemelvényünk ennek a bevezetése.

Az *Észrevételek* vitatkozó hangja igen éles: a kritika félelmetes fegyver volt Bajza kezében. Ellenfeleit sohasem kímélte, ha elvekről, az új irodalom demokratikus és nemzeti jellegének megvédéséről volt szó. A szenvedélyes hév, a maró gúny, az érvelés biztos logikája jellemzik stílusát.

KÖLCSEY FERENC

1790—1838

Elfojtódás

Oh sírni, sírni, sírni,
Mint nem sírt senki még
Az elsúlyedt boldogság után;
Mint nem sírt senki még
Legfelső pontján fájdalomnak,
Ki tud? ki tud?

Ah, fájdalom —
Lángoló mint az enyém, csapongó, s mély,
Nincsen több, nincs sehol!
S mért nem forr könnyű szememben?
S mért, hogy szívem nem reped meg
Vérözönnel keblemen?

1814

Néhány hónappal a vers megszületése előtt ezt írta Kölcsey egyik kortársához intézett levelében: *Rest vagyok, s csaknem alkalmatlan.*¹ Ezen buta, tompító magány kedvező lehetne talán valamely kompilátornak²; de a poeta inkább sorvad itt, mint bárhol; neki fénylő társalkodás nem kedves, de egyetértő öszvehangzó szívért esdeklik szüntelen, s ha ezen kincs tőle megtagadtatik, lehet ő ugyan világ önmagának, mint Matthiisson³ mondja, de ezen világ olyan, mint az árnyak országa: sivatag és borzasztó." Ezek a sorok az *Elfojtódás* érzelmi tartalmát, világfájdalmas hangulatát is megmagyarázzák. I. Ferenc abszolutizmusa megbénította az ország kulturális életét. Kölcsey lelkére nyomasztóan nehezedett az elszigeteltség, a magány. Az ősi életforma őt már nem elégítette ki, megértő költőtársak, szebb, emberibb világ után vágyakozott. Ehhez járultak a Bénye és Pécel közötti utazás lehangoló, sivár tapasztalatai, amelyek közvetlenül ihlették a verset. A benne megnyilatkozó szentimentális érzelm, a pesszimizmus tehát tulajdonképpen a magyar viszonyok feudális barbárságából fakadt.

A költemény a benne kifejezett érzés erejével, őszinteségével ragad meg bennünket, s a mély átélés különbözteti meg az egykorú szentimentális líra sablonos termékeitől.

A vers kifejező eszközei elszakíthatatlan kapcsolatban vannak a mondanivalóval: a szabálytalan hosszúságú sorok, az a sajátosság, hogy a mondat- és sorvégek nem mindenütt esnek egybe, az ismétlések, a sóhaj-tásszerű kérdések, a rímtelen sorok a tartalom és a forma belső összefüggését példázzák.

Rákóczi haj...

Rákóczi hajh, Bercsényi hajh!	Vérkönnyet önt az útazó,
Magyartok gyászban ül,	Mohács, virányidon,
Még leng a szellem töletek,	Érzése mély, érzése szent,
S már lelke sem hevül.	Mert rajtad sír, o hon!
Oltárunk áll, s nem füstölög	De bújdosóknak sírja te
Rákos szent mezején, ⁴	Pontus ⁵ határain,
A szabja függ, s nem hord vitézt	Nem leng egy sóhajtás feléd
Hátán a büszke mén.	Hív ének szárnyain!
Ó Várna, Várna, füveid	Titkon borong a genius ⁶
Lengessék hús szelek,	A néma hant fölett, ⁷
Borítsa csendes nyugalom,	Hol lángoló szív s honszerelem
Király, emlékedet.	Váltottak életet.

¹ Tehetetlen.

² Olyan író, aki saját művét más írók alkotásaiból szedi össze.

³ Szentimentális német lírikus (1761–1831).

⁴ A költő arra céloz, hogy az elnyomó osztrák hatalom 1812 óta nem hívta össze a rendi országgyűlést. (Régen ugyanis Rákos mezején tartották az országgyűléseket.)

⁵ Pontus (Euxinus): A Fekete-tenger latin neve. A bújdosók sírja Pontus határain: Rodostó.

⁶ Őrszellem; nemzeti szellem.

⁷ Fölett.

Boszúját, a hűvet, nemest
 Keblében érleli,
 Mely forr és olvad, s tiszta lesz,
 És pontját fölleli.

És halni mégyen, győzve jár
 A vér szent mezején,
 Veszek körítik homlokát,
 Erő forr kebelén.

S villámként csap, villámként sújt,
 És tűzre lángra kél,
 S a honfiú, s a honleány
 Csak érez: nem lát s fél.

S rohan, mint ár, a győzelem
 Kelettől nyugotig,
 A láncsa zúg, a lobogót
 Magas szellők viszik.

S ledől országok hamvain
 Egy szép hor. támad fel,
 Mely lelket tölt, mely szívet ráz
 Neve zengésivel.

1817

A költemény kezdő sorát a költő — Rákóczi tiltott nevének elhagyása — *Fejdelmünk hajh, vezérünk hajh*-ra változtatta, bizonyára a cenzúra miatt. Ezt a sort ugyanis nyilvánvalóan a *Rákóczi-nóta* ihlette (*Haj, Rákóczi, Bercsényi*...). Ez is jelzi, hogy a költemény fordulópont Kölcsey költői fejlődésében: ezzel vált a jakobinus hagyományok folytatójává, a szabadságharc első sürgetőjévé. Első részében elégikus borongással szól arról, hogy a nemzet belenyugodni látszott az elnyomatasba. A múlt nagy nemzeti csapásait megkönnyezték, de a szabadságharcok emlékét csak titokban őrizték. A kurucságra való emlékezés azonban lángoló érzésekre gyújtja a költőt. Egy új, nagyszerű harcot képzel el, amelyben a nemzet „villámként csap, villámként sújt” elnyomóira, s a véres harcok nyomán „egy szép hon támad fel”. Ez az 1848–49-ben megérlelődött szabadságharc első látomása költészetünkben.

A költeményt nemes pátosz hatja át. Verse négyes és hármas jambusok váltakozását mutatja. A második részben a hol gyorsuló, hol lassuló lüktetés nyomon követi a harc kibontakozását.

Csolnakon

Ültem csolnakomban
 Habzó vizen,
 Hallék zúgni darvat,
 Röptébe fenn.
 Röpülsz égi vándor,
 Föld s víz felett,
 Vajha szállni tudnék
 Én is veled!

Indultál keresni
 Más jobb határt,
 Langy tavaszt, virítót,
 S tenyésző nyárt.
 Én is, hajh, keresnék,
 Szállván veled,
 Más boldog határon
 Hű fedelet!

Lelnék én tanyácskát,
 És szép eget;
 Hol telet ne látnék
 S búfelleget;
 Hol teljes reménnyel,
 Mint szivárvány,
 Tűnne fel minden nap
 Más nap után.

S ott, hol esti szél leng,
 Zöld fák közül,
 Forrás ömledezne
 Kunyhóm körül.
 Isten hozzád, csolnak,
 S te vészes part,
 Hú kegyes nyit ott rám
 Remegő kart.

Ülök csolnakomban
 Habzó vizen,
 Hallok zúgni darvat
 Röptébe fenn.
 Röpülj, égi vándor,
 Föld s víz felett,
 Sorsom, ah, nem adta
 Szállnom veled!

Himnusz

A magyar nép zivataros századaiból

Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőséggel,
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel;
 Balsors akit régen tép,
 Hozz rá vig esztendőt,
 Megbűnhődte már e nép
 A múltat s jövődőt!

Őseinket felhozád
 Kárpát szent bércére,
 Általad nyert szép hazát
 Bendegúznak¹ vére;
 S merre zúgnak habjai
 Tiszának, Dunának,
 Árpád hős magzatjai
 Felvirágoznak.

Értünk Kúnság mezein
 Ért kalászt lengettél,
 Tokaj szőlővesszein
 Nektárt² csepegtettél.
 Zászlónk gyakran plántálád³
 Vad török sáncára,
 S nyögte Mátyás bús hadát⁴
 Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
 Gyúlt harag kebledben,
 S elsújtád villámidat
 Dörgő fellegedben:
 Most rabló mongol⁵ nyilat
 Zúgattad felettünk,
 Majd töröktől rabigát
 Vállainkra vettünk.

¹ Attila apja. Kölcsey korában Attila neve nemzeti programot jelentett, ezért hivatkozik a költő Attila apjára, Árpád őszére.

² A mondabeli görög istenek itala.

³ Ültet, kitűz.

⁴ Fekete seregét.

⁵ Tatár.

Hányszor zengett ajkain
Ozmán⁶ vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.

Vár állott: most köhalom;
Kedv s öröm röpkedtek:
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből!

Szánd meg, Isten, a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Balsors akit régen tép,
Hozz rá vig esztendőt,
Megbűnhötte már e nép
A múltat s jövődöt!

Cseke, 1823. jan. 22.

A szabadsághoz

Nyisd fel ó lángzó kebeled, dicső Hölgy!
Nyisd fel a küzdő szeretőre kebled,
Fennröpültedből kegyesen mosolyogván,
Égi Szabadság!

Nekem is forrtak szemeimben égő
Könnyek, éreztem haza szent szerelmét;
Ints, zajos habként dagadozva várom
Lengeni zászlód.

Járom a gyáván! ki remegve futja
Fenn dicsőséged ragyogó világát,¹
S megszokott rabság kezein tudatlan
Csörgeti láncát.

Átok a gyáván! ki nevedre borzad,
Mert gyakor szélvész kavarog feletted,
Mert halálhörgés diadalmi pályád
Mennyei bére.

⁶ Ozmán az első török szultán, a török birodalom megalapítója (1288–1329).
¹ Ki remegve fut fenn dicsőséged ragyogó világától.

Szállj ki felhőből, s noha szózatod mint
 Villogó szélvész dörög is körülém,
 S zöld borostyánod noha fürteid közt
 Vérbe fűredt is:

Kellemed látom, s dobog érte mellem,
 Csókodat várom szerelemben égve,
 Csókodat szomjún epedő ajakkal,
 Jer, ne tagadd meg!

1825

Kölcssey ezt a jakobinus érzelmeiről tanúskodó ódát 1825 decembe-
 rében, az országgyűlés megnyitása után írta. A személyes szerelmi vallo-
 más hangján szól a „dicső Hölgy”-höz, az „égi Szabadság”-hoz, s meg-
 átkozza a gyávákat, a megalkuvókat, a Habsburg-önkényuralomnak be-
 hódolókat, akik nem merik vállalni a szabadságharc kockázatát.

Versforma: sapphói strófa. (Ennek összetételét lásd: Virág Benedek
Békesség-óhajítás című versénél.) A költemény nyelve erős érzelmi
 töltésű, választékos szavaival, felszólító és felkiáltó mondataival, nagy
 ellentéteivel a romantikus stílus tipikus jegyeit mutatja.

Hervadsz, hervadsz...

Hervadsz, hervadsz,
 Szerelem rózsája,
 Isten hozzád
 Keblem hű lánykája!
 Omlik a hab,
 Omlik könnyhullásom;
 Kél a szellő,
 S költi sóhajtasom.

Partot a hab,
 Bút mos könnyhullásod;
 Enyh¹ a szellő
 S enyhül sóhajtasod;
 Hagyd² hervadjon
 Szerelem rózsája.
 Nyíl hajnalkor
 Remény violája.

Hervadsz, hervadsz,
 Szerelem rózsája!
 Nem kell nékem
 Remény violája;
 Ujjaim csak
 Nefelejcsét szednek
 Bús estéjén
 Bús emlékezetnek.

1825

¹ Enyhe, langy.

² Hadd.

A költemény párbeszéd. Az első versszakban a férfi szól, a második versszak a lány válasza, az utolsó versszakot ismét a férfi mondja. — Kölcsey művészi tudatossággal használja fel a népdal kifejező eszközeit: a párbeszédet, a párhuzamot, a gondolatrítmust, a természeti képeket, az ismétlést. A vers szerkezetének szinte mértani arányossága, tervszerűsége hangulati őszinteséggel és zeneiséggel párosul.

A versforma kétütemű négyesek és hatosok váltakozását mutatja. Csak a páros sorok rímelnek.

Nemzeti hagyományok

(Részlet)

Nem hiszem, hogy volna tartomány, melynek földében a költésnek bármely kevés virágai is ne tenyésznének. Mindenütt vagyunk a köznépek dalai, mindenütt megdicsőítetnek a merész tettek, bármely együgyű¹ énekben is. De vagynak népek, kik az együgyű ének hangját időről időre megnemesítik, az énekes magasabb reptet vesz, s honának történeteit nevedő fényben terjeszti elő. Az ének lépcsőnként hágó ereje lassanként vonja maga után az egykorúakat, s mindég a nemzetiség² körében szállongván, állandóul ismerős marad nékiek, míg végre a pórdalból egy selmai ének,³ vagy éppen egy Ilias tűnik fel. Másutt a pórdal állandóul megtartja eredeti együgyűségét, s a nemzet szebb része felfelé hágván a műveltség lépcsőin, a bölcsőben fekvő nemzeti költést messze hagyja magától. Ily körülményben a magasabb poézis többé belső szikrából szép lángra nem gerjed: idegen tűznél kell annak meggerjednie, s a nemzet egészének nehezen fog világítani. Velünk, úgy látszik, e történt meg.

Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet. Kétrendbelieknek leljük azokat; mert vagy történeteket énekelnek, vagy a szempillantat személyes érzéseit zengetik el. Nagyon régieket sem egy, sem más nemből nem lelünk, s ez is igazolja jegyzésemet, mely magyarainknak a régiség iránt lett elhűléséről fellebb tétetett. Ki merné azt tagadni, hogy a hajdankor tiszteletesebb tárgyú dalokkal ne bírt legyen, mint a mostani? A több százados daltöredék, mely a magyar gyermek ajkán mai napiglan

¹ Egyszerű.

² Nemzet.

³ Selma: Ossian énekeinek egyik nőalakja (Ossian: 1. a Zalán futása Előhangjának jegyzeteit).

zeng: *Lengyel László⁴ jó királyunk, az is nekünk ellenségünk*. bizonyítja, hogy valaha a köznépi költő messzebb kitekintett a haza történeteire, ahelyett, hogy a mostani énekekben csak a felfüggesztett rablónak, s a szerencsétlenül járt lánykának emlékezete forog fenn. Legrégibb dalaink, melyekben még nemzeti történet említettik, a kurucvilágból maradtak reánk; ezekből a Tököli, Rákóczi, Bercsényi, Bóné nevek zengenek felénk; s ezekben a poétai lelkesedésnek nyilvánvalóságos nyomai láttatnak, amit az újabb pórtörténeti példalban hiában fogsz keresni.

A másod rendbeli dalok közt több poétai szikra csillámlik. Némelyekben, habár soronként is, való érzés, bizonyos gondolatlan könnyű szállongás, s tárgyról tárgyra genialis⁵ szökdellés lep meg bennünket; de tagadhatatlan az is, hogy legközönségesebb karakterök⁶ nem egyéb, mint üres, íztelen rímjáték, mely miatt a legidegenebb ideák⁷ egymással összefűzetnek, s a köztök olykor elvegyült egymáshoz illőbbel nevetséges tarkaságot formálnak.

1826

A Kölcsey és Szemere Pál által szerkesztett *Élet és Literatura c.* esztétikai és kritikai folyóirat 1826-ban Kölcseynek ezzel az értekezésével indult meg. Az értekezés fő részei:

1. A nemzetek ifjúságának, hőskorának vizsgálata. (Görögök, rómaiak.)
2. A kereszténység hatása az európai irodalom fejlődésére.
3. A magyar nemzeti jellem vizsgálata. (Fontos megállapítása, hogy a nemzeti jellem nem eleve meghatározott adottság, hanem a nemzet történelmi fejlődésével függ össze.)
4. A magyar költészet fejlődésének vizsgálata.

Szemelvényünk ebből az utolsó részből való. Kölcsey szerint az egyes nemzetek költészetének fejlődését illetően kétféle típust lehet megkülönböztetni: 1. A költészet a nemzeti hagyomány alapján fejlődik. Már tanulmánya első részében rámutatott arra, hogy ez az eszményi fejlődés a görögöknél volt meg. — 2. A parasztság költészete és a műköltészet elszakadnak egymástól, és a műköltészet külföldi hatások alatt fejlődik tovább. Ez történt nálunk is. (Előzően már kifejtette, hogy az európai népeknél általában ez az elszakadás a kereszténységgel függ össze: a kereszténység eszméi ellentétben állnak a nép ősi, pogány hagyományaival.) — Szemelvényünk alapvető, az egész értekezés egyik legfontosabb gondolatát hangsúlyozó megállapítása: „Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.” Ez tulajdonképpen az irodalmi népiesség programjának elvi megfogalmazását jelenti.

⁴ Ezt a régi magyar gyermekjátékot Kölcsey említi előszőr. Az általános fel fogás szerint Lengyel László I. Lászlót jelenti (1040—1095), aki egyik kódexünk szerint „méltán hivattatik anyjáról lengyel Lászlónak”

⁵ Lángeszű.

⁶ Jellem, jelleg.

⁷ Eszme, gondolat (latin).

A szatmári adózó nép állapotáról

(Részletek)

Ott, hol a legszükségesebb hibázik, könnyű általlátni, hogy a boldogulásnak útai már előre kettévágtak. Az adózó háznép, mely magának elég kenyeret nem termeszthet, szerencsés, ha midennapi ételmét s ruházatát keserű munkával megszerezhetvén, még annyira mehet, hogy adójának terhétől megmenekedhessék!

*

Mindenesetre senki sincs, aki egy tekintettel által ne látná, hogy ha már maga a két kassza¹ summája² sokra üt: nemcsak sok, de fette terhes is leszen az, ha mindazon summákat, melyek a megelőző szavakban vagy felszámálva vagy csak messziről kimutatva vagynak; s amelyeket az adózó népnek valósággal is teljesíteni kell, hozzávetendjük. S szabad legyen azt a megjegyzést tennem, hogy minekutána, a feljebbiek szerint, az egész vármegye adózó népe saját földtermésével általán fogva nem éri;³ minekutána marhatar-tása s kereskedése nagyon szűk határok közé szorítottat: bátran állíthatjuk, hogy a paraszt nem jószágocskájának jövedelmével, hanem jószágának feláldozásával, s igen sok esetben, midőn áldozni valója nincs, csak testi munkájával teljesítheti ki mindazt, ami élelme módjának minden lehetséges nemére gondosan kivette van.

⋆

... Nincs ugyan természetesebb, mint az, hogy a szegény ember megszoruljon, s valakitől bizonyos summáskát vegyen kölcsönben; de ezen kölcsönzések tapasztalásaim szerint a nagyvárosi zálogkölcsönök legterhesebb uzsoráiknál is súlyosabbak. Láttam, hogy a paraszt ötven forintnak kamatjában oly szilvást adott a másiknak, mely egyetlenegy őszön a tőkénél nagyobb summát hozott be; láttam, hogy tíz vagy tizenkét forint kamatjában közel húsz esztendeig esztendőnként egy-egy szekér tengeri fizettetett; láttam, hogy 15 forint kamatjában egy legalább is két pozsonyi mérőt tevő föld⁴ a hitelezőnek kezében esztendőig állott, s több ilyenek, melyek a közfigyelmet méltó joggal kívánják.

Részlet a nagykarolyi megyegyűlésen 1830-ban elmondott beszédből. Kölcsény a jobbágyság helyzetének pontos és megrázó feltárásával érvel amellett, hogy az adóterheket csökkenteni kell.

¹ A szatmári adózó nép esztendőnként csupán a házi (megyei) és hadi kasszában (pénztárakba) 99 015 ezüst forint összeget fizetett (Kölcsény adata).

² Összeg.

³ Vagyis termése nem fedezi saját szükségletét.

⁴ 1 pozsonyi mérő = 1 köblös (kb. 1200 négyszögöl) terület.

Zrínyi dala

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére,
Mely nevével hév szerelmet gyűjt;
S messze képét bújdosó magzatja,
Még Kalypso¹ keblén is siratja,
S kart feléje búsan vágyva nyújt?

Itt van a hon, ah, nem mint a régi:
Pusztaságban nyúlnak el vidéki,
Többé nem győzelmek honja már:
Elhamvadt a magzat hő szerelme,
Nincs magasra vivő szenvedelme,
Jégkebelben fásult szívet zár.

Hol van a bérc, és a vár fölette.
Szondi melynek sáncait védlette,
Tékozolvá² híven életét;
Honnan a hír felszáll, s arculatja
Lángsugárit távol ragyogtatja,
S fényt a késő századokra vét?³

Itt van a bérc, s omladék fölette,
Mely a hőst és hírét eltemette,
Bús feledség hamván, s néma hant
Völgyben ül a gyáva kor, s határa,
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant.

És hol a nép, mely pályát izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága.
Hervadatlan volt szép ifjúsága,
A jelenben múlt s jövő virúlt?

¹ Nimfa, aki beleszeretett Odisszeuszba, az Odisszea főhősébe, és fogva tartotta szigetén. Odisszeusz azonban boldogságában is visszakiváncozott hazájába.

² Feláldozva.

³ Vét.

Vándor, állj meg!⁴ korcs volt anyja vére,
 Más faj állott a kihúnyt helyére,
 Gyöngye fővel, romlott, szívtelen;
 A dicső nép, mely tanult izzadni,
 S izzadás közt hősi bért aratni,
 Némbe él csak, többé nincs jelen.

1830

A vers eredeti címe *Szobránci dal* volt, mert Kölcseyt a szobránci vár romjai (Ungvár közelében) ihlették megírására. A cenzúra azonban megváltoztatta a címet, hogy ostromozó szavait a múltra és ne a jelenre vonatkoztassa az olvasó. Maga a költemény drámai párbeszéd: a páratlan versszakokban a Vándor kérdez, keresi az Árpád vértől megszentelt hazát, a honvédő harcok hőseit, a hősi bért arató népet. A páros versszakokban Zrínyi válaszol. Ez a válasz Kölcsey bírálatát tartalmazza saját osztályáról.

A sorok ötös trocheusokból állanak. A rímkepletet a páros- és ölelkező rímek művészi váltakozása alkotja.

Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
 Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
 Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
 Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
 És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
 Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
 Messze jövőddel komolyan vess öszve jelenkort:
 Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

1831

Az epigrammában, amelyet a huszti várrom látványa ihletett, szinte önmagából irtja ki a költő a romantikus múlt-síratást, a meddő álmodozást. A nemesi költők tekintetét Széchenyi István fordította a múltból a jövő felé. A romantikus költészetben gyakori kísértet, a jóindulatú „rémalak” (tulajdonképpen a költő lelkiismerete) a passzív, múlton merengő hazaszeretet helyett cselekvő hazafiságot és optimizmust hirdet. Utolsó sora, amelyben a haladó polgárság eszményei jelennek meg, szállóigévé vált, mert pompás tömörséggel foglalja össze a reformkorszak polgárosodási programját. A romantikus éjszakai hangulatot festő első sorok lágy zeneiségével szemben a befejező sorok határozottsága a mondani-valót követi nyomon. Az ünnepélyes tartalmat közvetíti a klasszikus időmértékes verselés is (disztichon).

⁴ Görög sírfeliratok komor kezdete.

Emléklapra

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örökül, ha kihúnysz: *A haza minden előtt.*

1833

Azon a napon, amikor Kölcsey ezt a disztichonos epigrammát írta, *Országgyűlési Naplójában* az osztrák titkos rendőrségről s egy, ezt kiszolgáló, előkelő tisztséget betöltő magyar úrról beszél.

Rebellis vers

Zrínyi vére mosta Bécsset,	Párizs ígért szabadságot,
S senki bosszút nem állt:	Ti nem fogadtátok,
Rákóczi küzdött hazánkért,	Járom rátok, gyáva népek,
S töröknél lelt halált.	S maradéktól átok.

A terjedelmében rövid, de mondanivalójában nagy erejű költemény sokáig lappangott, csak 1919-ben jelent meg nyomtatásban. Megírása idejét illetően megoszlanak a vélemények: vagy a harmincas évek elején, vagy még első költői korszakában írta a költő. Mindkét esetben a jakobinus hagyományok eszmekörébe tartozik Kölcsey lírájában. Azt a súlyos gondolatot fogalmazza meg benne a költő, hogy a nemesi nemzet megérdemli az elnyomást és az utódok átkát, mert már annyiszor elmulasztotta az alkalmat a függetlenség kivívására. Ezért nyilván az uralkodó osztályt terheli a felelősség.

Az osztrák önkényuralom ellen lázongó magyarokat nevezte a bécsi udvar rebelliseknek.

Az örökös megváltás ügyében

A beszéd befejezése

Gondoljuk meg: nálunk az arisztokrácia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közé elszórva laknak. Már Tekintetes Rendek, egy pár százezernek millió közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratótól van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó nyíltszívű bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik az úr és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közül, míg némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bír, a nagyobb rész azon javakból magát kizártnak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintenem; nem szükség a régi Rómából a Spartacus

rabesoportjait vagy a németországi paraszthadat¹ vagy a szent-domingói² gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történetében a példák borzasztóbbak, mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a Tek. Rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben³; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a kolera évére⁴, midőn némely megyékből a legrettenetesebb tettek híre az egész országot keresztülirázá? Felszólítom a kormányt, ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél, mik a bűnösök ellen fordíthatnak? Nyomorult esz-közök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet; de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely százak⁵ óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emészthetővé ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: *szabadság és tulajdon!*

Az 1832/36-i országgyűlés alsó táblájának haladó tagjai a kerületi üléseken javaslatot terjesztettek elő a jobbágyság anyagi és jogi viszonyainak rendezésére. Ennek a javaslatnak legfőbb pontja az örökváltság (örökös megváltás) volt, amely szerint a jobbágy földesúri terheit közös megegyezés alapján készpénzzel megválthatja. A bécsi kormány kilenc hónapi halogatás után visszautasította a javaslatot. A visszautasító válasz körül az országgyűlésen heves harc kezdődött. Ekkor mondta el beszédét Kölcsény (1834).

Figyeljük meg az érvelés éles logikáját és szenvedélyességét! Kölcsény azokat az érveket sorakoztatja fel, amelyekkel a nemességre a legjobban lehet hatni (rabszolga- és parasztfelkelések). Megdönthetetlen következtetését két szóban foglalja össze: *szabadság és tulajdon*. Ez a jelszó túlmutat az 1832/36-i országgyűlés nemesi ellenzékének viszonylag haladó elgondolásain: nem örökváltságot kíván a jobbágy számára, hanem saját földet — vagyis a jogi felszabadítást a földtulajdonnal köti egybe.

Országgyűlési napló

(Részletek)

A *Napló* alapvető forrása az 1832/36-i országgyűlés történetének s egyben megmutatja annak a kemény harcnak a részleteit is, amelyet Kölcsény ezen az országgyűlésen Magyarország polgári demokratikus átalakulásáért vívott. A *Napló* eszmei gazdagsága, a kifejtett elvek következetessége azt bizonyítja, hogy Kölcsény az országgyűlés legvilágosabban látó politikusa volt.

¹ Az 1525-i német parasztháborúról van szó.

² San Domingo Haiti szigetén francia gyarmat volt. Mulatt és néger lakossága a francia forradalom hírére fegyvert fogott szabadságáért. Az iszonyú kegyetlenséggel folyó háborúban a fehérek részben kipusztultak, részben kivándoroltak. (1803.)

³ Célzás az 1784-i Hóra és Kioska-féle erdélyi parasztfelkelésre.

⁴ A felvidéki, ún. koleralázadás 1831-ben.

⁵ Századok.

December 13-án 1822.

Még a nádor nincs itt, az egymásután érkező követek téli lakaitkat rendelgetik; s én szobámba zárkózva gondolkozom a hazáról, melynek nevében jöttem munkálni, és minden bizonnyal — küzdeni.

Im ez a haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú- és férfikorom érzelmeibe, lángvonásokkal szövö szent képét! Ez a haza, melynek dicsőségéért meghalni oly régi s oly szép gondolata vala lelkemnek: a melynek háromszáz évű sebeit szívem alatt ezerszer érzém megújulni! Ez a haza, mely Plutarch¹ hőseit olvastomban egyetlen egy ideála volt az ifjúnak; melynek nevével összeolvadt keblemben minden, amit hit és remény, hűség és szerelem, — minden, amit az emberiség legforróbb és tisztább érzelmei nyújthatnak. És e hazáért szenvedett Hunyadi hálátlanságot és üldözést; e hazáért rohant Szondi a halálba; e hazáért patakzott a Zrínyiek vére; e hazáért választott sok nemes önkényt, számkivetést, szerelemből fosztván meg magát attól, amihez élte minden boldogságát kötötte.

S te mit fogsz érette tenni? Mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta boronganak kebledben? Lesz-e bátorságod szembe szállani minden akadállyal, mik az új, ismeretlen pályázó útát ezerefelől elzárják? Fogsz-e tűrni rettenést, ki barátság és szeretet karjából léptél ki? Fogsz-e tűrni jéghidegséget, kit forró kebel ápolt mindeddig? Fogsz-e tűrni hálátlanságot és félreértést, kiért a szenvedés óráiban meleg könnyek hullottak, s kinek szeszélyeit is kedvező pillantások szelíden fogadták?

De fogsz-e ostromot is állani a kísértések között? Fogsz-e híven maradni, ha tántorodásra bér tétetik? Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, amit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzve súlyedez? Ó, jól érzem én, mit és mennyit kellene tennem; te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mindeddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mindvégiglen!

Ezeket a sorokat Kölcsey Pozsonyba érkezte után jegyezte *Napló*-jába. A részlet egyik legszebb hazafias vallomása. Ugyanabból az érzületből fakad, mint hazafias költeményei s az élete utolsó éveiben írt *Parainesis*. Erőt és példát merít a múlt nagy magyarjainak küzdelmeiből, számot vet magával, tudja, hogy nehéz harcok és megpróbáltatások előtt áll, de megingania nem szabad.

¹ Plutarchosz görög történetíró és bölcselő (i. sz. 46–120). Műveiben, a *Parahuzamos életrajzokban* egy-egy görög és római férfit együtt mutat be (pl. The-seust Romulusszal. Nagy Sándort Caesarral).

Március 24-én, 1833.

Ha nézitek a kalendáriumot, látni fogjátok, hogy minden nap az előbbinél néhány perccel hosszabb. Hosszabb napon az ember természetesen többre ér; és mégis mi e naponkénti hosszabbodás mellett is igen-igen kevésre haladunk. Az az átkozott legelő!

Tudnotok kell uraim, mivel a legelői különségnek már elve is sokaknak ellenére van: ezen sokaknak igen kíváncsún lenne, ha a különégi kulcs soha fel nem találtatnék, s mi örökösen ajtón kívül maradnánk. Ez uraknak nem jut eszébe, hogy az ajtó nemcsak a maga kulcsával nyílik fel, hanem van tolvajkulcs is, van generális² kulcs is, van lakatos is: mindenesetre pedig néhány erős lábrugás, vagy ha az ajtó nagyon kemény találna lenni, néhány bárdcsapás akárhová is nyílást tud csinálni.

A földesurak és jobbágyság által közösen használt legelőket a földesurak a maguk számára gyakran teljesen kisajátították. Emiatt a jobbágyság számtalan panaszt emelt. Az 1832–36-i országgyűlésen javaslat készült a földesúri és jobbági legelők különválasztásáról, amely azt is meghatározta, hogy jobbágytelek után mennyi legelőt kell biztosítani (különégi kulcs). A javaslat a nemesség nagy többségénél heves ellenállást váltott ki. — Kölcsény maró gúnnyal szól azokról, akik korlátozott nemesi önzésükben a javaslatot elgáncsolni törekedtek. A részlet csatános befejezése fontos állomás Kölcsény, a reformpolitikus eszméi fejlődésében, mert már a forradalmi megoldás lehetőségére figyelmeztet.

Május 29-én, 1833.

...a kilencedik cím, valamint a nyolcadik cikkely³, nem úgy nézethet-e, mint a nemesi szabadság palladiumi⁴? Való, e palladiumok kiterjesztethetnének másokra is, s azért éppenúgy nem gyengülne, mint a nap melege nem gyengül azért, mert a nagyságos úr táblafölde mellett a jobbági földcsékéjét is süti. Aztán a nemesi szabadság oly dolog, minek palladiumát most kevés karok őrizik; s nem volna-e idvességesebb, ha kevés kar helyett néhány milliomm őrizhetné? Mind semmi, édes barátim! Nekünk a nemesi szabadság azért kedves, mert privilégium⁵, következésképp bennünket a sokaság felett megkülönböztet. S e megkülönböztetést a sokaság közé vegyüléssel elveszteni! Szégyen, uraim, mit mondanának az üstökös ők, ha azt, amit ők vérrel nyertek, mi ingyen mással közlenék? Mert hogy az adózó katonáskodik is, terhet is visel, erőt is adhatna, ami

² Olyan kulcs, amellyel minden zárt ki lehet nyitni. (Generális = általános. Latin szó.)

³ Kilencedik cím, nyolcadik cikkely: a feudális jognak a nemesek személyi sérthetlenségét biztosító paragrafusai. Az úrbéri javaslatnak az a része, amely a személyi jogokat ki akarta terjeszteni a jobbágyságra is, a nemesek széles körében ellenzésre talált.

⁴ Védelem, oltalom (latin szó).

⁵ Kiváltság (latin szó).

nekünk nincs: az hiábavaló beszéd. Nem meg van-e mondva? a nemes azért adá jószágá egy részét jobbágynak, hogy érte vért, pénzt s termékét a státusnak⁶ adja. Lehetne ugyan mondani: nem! Azért adta, hogy érte robotoljon, fuvarozzék, kilencedeljen, s magát minden lépten-nyomon mind a huszonnégy körméről lehúzatni engedje...

Kölcsey itt a kiváltságait féltő nemességet leplezi le. Maró szatírával idézi azt a hamis érvelést, hogy a jobbágy jogosan tartozik a jobbágytelek fejében vérével, pénzével és termékeivel adózni. Ezzel az önző és korlátolt felfogással szemben rámutat a nép nyomorúságos, kiszolgáltatott helyzetére.

Búcsú az Országos Rendektől

Szatmár megyének két követei¹, kik honunkból együtt jövének az ország törvényhozásában részt venni, most utolszor állunk itt a T. KK. és RR.² szép koszorújában, egymás mellett. Elérkezett a búcsú pillanata, s e pillanatban kötelességünknek hittük a Tekintetes Karok és Rendek előtt még egyszer megszólamlani, s elmondani fájalmunkat, hogy a haza választott fiainak köréből távoznunk kell, elmondani az okot, mely e távozást szükségessé tette. Mert oly helyről lépünk le, hol lehetőségig megállani küzdés és szenvedés közt is kötelesség; oly karokból szakadunk ki, melyek a fáradságos pályán baráti részvétellel valának felénk kinyújtva; s ezeket tekintve, sem oly nemes barátság iránt hálátlanoknak, sem oly nagy kötelesség iránt hívteleneknek látszani nem akarunk.

Idejöttünk, T. RR., többek között két erős kívánság uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztos alapra helyezni. Azt hívők, hogy e kettőt megtenni itt az utolsó idő, itt a legszebb alkalom, midőn törvényhozás útján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközölni lehet azt, amiért máshol vérpatakok folytak, s inség borított el egész országokat. E hit által vezérelve indultunk el országgyűlési pályánkon, s e részint útasításunk eredeti és pótló pontjaira, részint küldőink írásban kijelentett meglegedésökre támaszkodván, boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhajtaikkal párosíthattuk.

Eljött az idő, s a királyi válasz az úrbérben megérkezett. Megyénk jónak látta az V. és VIII. cikkelyekre³ nézve a válasz mellé állani; s ezt oly egyetemi kitétellel⁴ adá tudtunkra, mely által a

⁶ Allam (latin szó).

¹ Szatmár megye másik követe Eötvös Mihály volt.

² Tekintetes Karok és Rendek! (A többes szám megjelölésére a kezdőbetűket megkettőzték.)

³ Az alsótábla úrbéri javaslatának cikkelyei.

⁴ Egyetemes, általános érvényű megfogalmazásban.

tőlünk két évig követett elv egyszerre eltöröltetik, s melynél fogva a szatmári követeknek ezentúl az elsőbitől egészen ellenkező utat kell kezdeni. Mit valánk teendők? Engedni? Az szívünk győződésével meg nem fért. Nem engedni? Azt követi kötelességünk nem hagyta. Tehát folyamodánk küldőinkhez: szabaditanák fel régi elveinket: szabaditanák fel megkezdett pályánkat, melyen mi a haza szerencsájének eszközeit feltalálhatni reméltük. Nem tevék, s szabadságokban volt nem tenni. Mi eddigi pályánkon elhagyatva láttuk magunkat; mi nem ismertük ama másikat, mely most előnkbe szabott; s inkább leszállottunk helyünkről, mintsem botlás és tévedés veszélyének tegyük ki magunkat előttünk ismeretlen úton, s oly tudomány mellé álljunk, minek következtében az ország sebeit csak sokasodhatni hittük.

Szívünk mondja: nem tettünk rosszul. Szívünk mondja: e tett által, megóván elveinket, küldőink ellen sem vétkeztünk. Most ők másokat választottak helyünkre; mi pedig megnyertük személyes szabadságunkat. Mi most otthon, vagy ahová sorsunk vezérlend, ismét vívhatunk elveinkért, törekedhetünk azoknak, törvény s társadalmi rend és önérték által nem tilalmazott úton, győzelmet szerezni; igyekezhetünk azokat rokonérlelmű keblekbe átplántálni: — mert ha jók azok s a haza virágzására megkívántatók, bizony rokon keblek nélkül szűkölködni nem fognak.

Távol vagyunk a büszkeségtől, magunkat csalhatatlanoknak gondolni. A velünk ellenkező véleményűektől sohasem kívántuk, hogy elveinknek hódoljanak: tőlük azt kérjük, bennünk csak a meggyőződés tisztaságát tekintsék. S ha szív és ajak egybehangzik, egyenességünket bűnnek ne tartsák; s engedjék nekünk a vigasztalást: lelkünk üdvösségét saját hitünk szerint kereshetni.

Jelszavaink valának: *haza és haladás*. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás *épenmaradást* hoz magával; vesztegmaradás következtése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virrassza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! Oly kívánság, melyet a T. K.K. és R.R. mind-egyike együtt érez velünk. Elválunk, T. R.R., de vétségeinkért bocsánatot nem kérünk. Mint ember, nem bántottunk senkit, mint követ elveink mellett harcoltunk, s e harc a haza színe előtt folytatva céljaiban szentebb vala, mint vétségé válhasson.

De köszönetet mondunk részint türelemért, részint forró, hív barátságért. Ennek emlékezete fogja éltünk legvégső napjait is felderíteni.

Utolsó kérelmünk ez: tartsanak fenn a T. RR. számunkra egy kis helyet szíveikben, de csak addig, míg a hazának, a nemzetnek s az emberiségnek hívei lenni meg nem szűnünk.

1835

Kölcsey lemondása követi megbízatásáról az úrbéri javaslattal kapcsolatos, következetesen demokratikus állásfoglalásával függött össze. 1834 novemberében a kormány, hogy elgáncsolja a haladó nemesség törekvéseit a jobbagyság helyzetének rendezésére, a megyékben erős aknamunkát kezdett. A főispánok és adminisztrátorok megyéikben közgyűléseket hirdettek, s ezeken megfizetett korteseikkel úgy feketítették be a szabadelvű követeket, mint veszedelmes felforgatókat, a nyolcszáz éves nemesi alkotmány sirásóit. A tudatlan, ingatag megyei nemesség néhol, így Szatmárban is, a kortesek izgatásának hatására valóban elpártolt a haladás ügye mellől. A Szatmár megyei hírekre Kölcsey Nagykárolyba sietett, hogy a közgyűlésen szót kérjen. A végsőig akart küzdeni, s Wesselényit is Nagykárolyba hívta. A felbujtott nemesség ordítva fogadta őket. „Senki sem volt pártomon Wesselényin kívül — írja Kölcsey Szemerének december 14-én. — A többiek vagy zúgó ellenség, vagy némán hallgató barát valának... A gyűlés iszonyú lármás volt.” Kölcsey lemondott követi megbízásáról, de a kudarc nem törte meg. „A vesztes napján éreztem lelkemnek annyi erejét, mennyit még sohasem” — olvassuk a Szemerének írott levélben.

Búcsúbeszédét az országgyűlésen 1835. február 9-én mondta el. A nemesi ellenzék s az országgyűlési ifjúság ezen a napon nagyszabású tüntetést rendezett a haladás ügyének rendíthetetlen harcosa mellett. Kossuth gyászkeretben küldötte szét *Tudósításait*, az ifjúság gyászt öltött. Este banketten ünnepelték Kölcseyt, aki az adózó nép emelkedésére üritette poharát.

Búcsúbeszéde mind eszmei tartalmában, mind formai szempontból remekmű. Hű tükre Kölcsey elvhűségének. Annak a férfinak a jelleme nyilatkozik meg benne, akit a sikertelenség nem tört meg. Személyes sérelmein felülemelkedve továbbra is vállalja a harcot politikai célkitűzéseiért. Jelszava a haza és az egyetemes emberi haladás ügyének összekapcsolása.

Parainesis Kölcsey Kálmánhoz

(Részletek)

1. Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen föltétele¹. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépkekre oszlott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonnunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! az ember véges állat², hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azért ne hidd, mintha isten bennünket arra alkotott volna, hogy a föld minden gyermekeinek egy-

¹ Elhatárolása (fölteszi magában), törekvése.

² Véges lény.

forma testvérök s a föld minden tartományainak egyforma polgárunk legyünk. A nap temérdek égi testeket bevilágít, de a világegyetem minden részeire mégsem hat ki; így az ember, ha nagyobb erőt nyert örökölni, s erejének megfelelő állást vón a sorstól, ezrek, sőt milliommok előtt jótékony napként világíthat; de az egész emberi nemre jóltevő behatást gyakorolni, az a nagyok legnagyobbikának sem adaték. Soha nem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik? Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; s ha egy helyről másra hurcoltatik, setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell azért kapcsoltatnunk, hogy azt jótékony világítással állandóul boldogíthassuk. Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidás³ csak egy Spártáért, Regulus⁴ csak egy Rómáért, Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férjfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kívántatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a szent nevet; kik magasztalva említnek mindent, ami a honi föld határain belől találkozik; kik büszkén tekintenek az idegenre, s hálát mondanak az égnek, mely őket magyaroknak születni engedé: s véled-e, hogy ezeknek szíveik szeretettel buzognak a haza iránt? véled-e, hogy ezen hazaszeretet az, mely a rények⁵ koszorújában olthatatlan fénnel ragyog, s a történet évkönyveiben tisztelő bámulattal említettik?

Minden erény önáldozattal jár, feláldozásával pillanatnyi kényünknek⁶, megtagadásával önhasznunknak, s nem ritkán hajlandóságunk vagy gyűlölségünk elnémitásával: azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, amit élted folyta alatt arcod izzadásában gyűjtöttél; mindent, amit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, háza-

³ Spártai király. A thermopylaei szorosban 300 katonájával hőiesen harcolt a betörő perzsák tulereje ellen (i. e. 480).

⁴ Regulus Attilius római hadvezér. A karthagóiak fogságába esett. Amikor visszaengedték Rómába, hogy a foglyok kicseréléséről tárgyaljon, honfitársait a háború folytatására buzdította. Szavát állva visszatért Karthagóba, ahol kivégezték (i. e. 231).

⁵ Nyelvújítási szó; a szintén nyelvújítaskori *erény* alak később teljesen kiszorította.

⁶ Nyelvújítási szó: gyönyör, élvezet (vö. kéj).

népét és saját életet naponként és pillanatonként érte fel kell szentelned. Mert tudd meg: e szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és ohajtás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről egyig csak egészítő részei annak...

Jókor szokjál e gondolathoz: a társaságban⁷ született ember nem önmagáé. Számptalanok a jótétemények, mik a társaséletben naponként reánk háramlanak; lehet-e kívánnunk, hogy e jótéteményekkel ingyen élhessünk, mint zsarnok a más izzadása bérével? Használni akarod a társaságot? úgy mindent kell tenned annak fenntartására, mi saját erődből kitelik. Mi a haza, mint a legszentebb kapcsolatokkal egybefoglalt emberek társasága? ezerféle édes emlékezet, megszokás, haszon és szeretet összefont érdekei teszik azt a szív előtt kedvessé; e társaság ideája⁸ egyesíti magában nemcsak azon érzeményeket, melyek kebledet mint háznép tagjának, barátnak és rokonnak betöltik; e társaság ideája egyesíti magában nemcsak birtokodat s birtokod s életed bátorságos voltát; de az önérzést is, melyet, mint szabad ország polgára, magadban hordasz; mely veled született, mely gondolataidra, tetteidre s egész lényedre törülhetetlen befolyást gyakorol; melyet tisztán meg nem őrizve ten⁹ emberi becsedet alacsonyítod le. Kinek szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.

2. Törekedjél ismeretekre! de ismeretekre, melyek ítélet s ízlés által vezéreltetnek. E vezérlet híjával sok ismeret birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlóak lesznek a szertelen sűrű vetéshez, mely gazdag növésszálakat hoz mag nélkül. Ítélet által rendbeszedett s keresztülgondolt ismeret ver mély gyökeret, s őriz meg a felülegességtől; ízlés pedig adja azon kellemes színt, mi nélkül a tudomány setét és zordon: mint a cellába zárkózott remetének erkölcsé.

Korunk sok ismeretet kíván, s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb. Ki csak társasági multságokban ohajt ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmeseiktől megvettetik. Hogy a dolgokhoz érték előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra, mind másokra jóltevőleg hassanak: hosszú, fájdalmas munkára kell

⁷ Társadalomban.

⁸ Fogalom, eszme (latin szó).

⁹ A „te” névmás változata; itt: saját.

elszánva lenned. Mert alapos s egyszersmind sokoldalú tudomány szerezni felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybe-hasonlítás, még több gyakorlás, a fogyhatatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik.

Tudományt a munkás élettel egybekötni: ez a feladás, mire a köztársaság¹⁰ férjfiának törekednie kell. Tiszteletet érdemel a tudós is, ki négy fal közt halványulva a múltvilág emlékeivel kizárólag társalkodik; de a jelenkorra hatni kívánó polgárnak más pályán kell indulnia. Magányos ismereteket szerezni, hogy azok a sokaságra átplántálva közkinccsé váljanak; világos ideákból fáklyát gyújtani, melynél az együttélők előítéleteik sötétségéből kiléphessenek, régi és új, idegen és saját tapasztalást egyesíteni, hogy a néptömeg előtt vezérelv gyanánt ragyogjanak; szóval minden ismeretet a kor szükségére s kívánataira, a jelenlét¹¹ nemesítésére s a jövőendő előkészítésére fordítani s a lehetőségig életbe hozni: ezt kívánom én mindazoktól, kik a közdolgokban forgandók.

3. Teljes birtokában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez az első s elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelv-ismeret, mely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet és tudomány legmagosb s legtitkosb tárgyait is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nemcsak arra, hogy beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonyssággal, tisztán kinyomva,¹² s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más mívelt népek nyelvét is, s főképp ama kettőt, melyen Plutarch¹³ a nemzetek két legnagyobbikának hőseit rajzoló s Tacitus¹⁴ a római zsarnok tetteit a történet évkönyveibe való színekkel nyomá be; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség.

4. Egyedül a legnagyobb erő sem tehet mindent, mondhatnám, nem tehet sokat: egyesített erőknél pedig a lehetetlennek látszó is gyakran lehetséges. Mit ér egy csepp víz? de milliomonként egyesült cseppek megdöbbenő erőt fejtenek ki. Ez egyszerű, mindennapi példa tudtadra adhatja: mily becses az egyesület!

¹⁰ Itt nem „republika”, hanem: társadalom.

¹¹ Jelenkor.

¹² Kiejtve, kifejtve.

¹³ Plutarch(osz)ról: I. az Országgyűlési Napló lábjegyzetét.

¹⁴ Kiváló római történetíró (I. sz. 55–140). Művében Tiberius, Caligula és Nero uralkodását ismertette, s a kor romlottságát ostorozta.

Légy kész egyesülni! A nép, melynek tagjai saját házaikban elszigetelve csak önmagokról gondolkoznak, s parányi céljaikat csak egyenként űzik, még félig vadnép. Neki óriásinak tetszik minden, ami az egyes ember erejének s eszközeinek mértékét felülmúlja; ő nem tudja, miképpen az erő s eszközök, mikkel feszített munka közt sem ér véget, milliommok erejével s eszközeivel, sokkal kisebb részben egybekapcsolva, csudákat teremthet. És az egyesülés ily haszna mily természetesnek, mily könnyen kitalálhatónak látszik!

5. Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek; s minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is. Ki saját jóllétét egyetlenegy főcél gyanánt űzi, nevetségessé teszi magát minden gondolkozó fej előtt. Az emberiség, mint az Óceán, melynek évezredekig, miriádokig tartó élet rendeltetéke: egy ember, mint egy buborék, mely támad, ide s tova hanyatlik, pillanat múlva széjjel pattan, a megmérhetlen tömegben eltűnendő.

Ez ellentétben vigasztaló gondolat fekszik. Mert saját kicsiny voltunk érzete: az egész nagyságára vetett tekintet által magasztaltatik fel; s egyszersmind a kétségbeesés keserítő gyötrelmeit szenvedések közepette is elkerülhetjük. Ugyanis, bár minden küzdéseink mellett magunk számára jobb napokat nem vívhatunk ki: de tisztán érezve, hogy emberi rendeltetésünk főcéla nem is ez vala, nem nézünk átokkal vissza a pályára, mely ha nekünk töviset hozott is, nemünknek most vagy jövőendőben virágot és gyümölcsöt teremhet.

1837

Parainesis (görög szó): buzdítás, intelem. 1937-ben írta unokaöccse, Kölcsey Kálmán számára, aki részt vett a szabadságharcban, s 1849-ben Komáromban halt meg. A közölt szemelvények híven tükrözik az író nemes, humanista patriotizmusát.

1. *Szeretni az emberiséget*... Ebben a részletben Kölcsey leszámol az egyes nemzetek sajátos történelmi fejlődését, kultúráját semmibe vevő világpolgársággal (kozopolitizmussal), és arra tanít, hogy az emberiséget saját hazánkban szolgálhatjuk igazán. Elítéli a szólamhazafiságot: az igazi hazaszeretet tettekben és áldozatvállalásban nyilvánul meg.

2. *Törekedjél ismeretekre*... Az itt kifejtett tanítások helyességét éppen a szerző élete példázza a legszebben. Kölcsey haszontalannak tartja a szobatudós öncélú tudományát. A tudományokat a társadalom hasznára, „a jelenlét nemesítésére, a jövőendő előkészítésére” kell művelni.

3. *Teljes birtokában lenni a nyelvnek*... A részlet utolsó sorai szállóigévé váltak.

4. *Egyedül a legnagyobb erő sem tehet mindent*... Kölcsey felismeri a tömegek alkotó erejét.

5. *Minden egyes ember*... A *Parainesis* befejezése az írónak a haza jövőjébe és az egyetemes emberi fejlődésbe vetett feltétlen hitét tükrözi. A nagy egész: az emberiség ügyével való összeforrottság teszi értékké az egyén életét.

A *Parainesis* nemcsak eszmei gazdagságánál, hanem szerkezetének stílusának, nyelvének szépségeinél fogva is egyik kiváló alkotása a magyar művészi prózának. Minden részlete önmagában is zárt egész. Az egyes részletek többnyire egy-egy általános érvényű tétel tömör megfogalmazásával kezdődnek (pl. „Jókor szokjál a gondolathoz: a társaságban született ember nem önmagáé.” — „A bölcsesség legnagyobb mestere az élet.”) Ezután a tétel kifejtése, bizonyítása következik. A gondolatmenetet általában erősen érzelmi hatású befejezés zárja le. Ezek a részletek azonban nem hullanak szét, hanem összefüggnek egymással. Egyén és közösség, haza és emberiség kapcsolatának egyre mélyebb összefüggéseire eszmélve, mintegy felfelé vezető lépcsőfokokon jutunk el az emberiség jövőjébe tekintő nagyszerű befejezésig.

A *Parainesis* szerkezetének klasszikus zártsága, stílusának egyszerűsége, határozottsága erős érzelmi átéléssel párosul. Körmondatos stílusának szónoki pátosza éppen e kettősségével ragad magával.

Zrínyi második éneke

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég, és ömlik mély sebére,
S ő védtelen küzd, egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, s végveszélybe dül.

Aldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala;
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Ön népe nem lesz védőfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok:
Szent harcra nyitva várt az út,
S ti védőfalat körül nem vonátok;
Ó gyáva fajt szült, s érte sírba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
Te rendelél áldást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt, ön gyermeki.
Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek;
S míg hamvokon majd átok ül,
Ah tarsd meg őt, a hűv anyát, teremnek
Tán jobb fiak, s védvén állják körül.

Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
 Szülötti bűnein leszáll;
 Szelid sugárit többé nem nyugtatja
 Az ősz apák sírhalminál.
 S más hon áll a négy folyam partjára,
 Más szózat és más keblű nép;
 S szebb arcot ölt e föld kies határa,
 Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

1838

Ezt a verset Kölcsey kevéssel halála előtt írta, abban az időszakban, amikor Wesselényi védelmével foglalkozott. Mondanivalója összefügg az utolsó évek keserű politikai tapasztalataival: a bécsi kormány a magyar főnemesség hazaáruló tagjaival karöltve terrorral akarta elgáncsolni az ellenzéki nemesség harcát Magyarország átalakulásáért, s a haladás táborán belül sem volt meg a kellő egység.

Ez a vers is dialógus: a Zrinyivel azonosult költő viaskodik a sorssal a nemzet életéért. A „kánya, kígyó, féreg... a vad csoport”: a haza ellenségei: a külső ellenség és a belső árulók. A költemény a nemesi peszsimizmus legmegrendítőbb kifejezése irodalmunkban, s itt mondja el Kölcsey a legkeményebb vádat saját osztálya ellen: a kányák, kígyók, férgek végső pusztulásba döntik a hazát.

A költemény verselése jambikus, hatodfeles, ötös és négyes jambusok váltják benne egymást művészi rendben. A rímelés kereszttrimes: különleges művészi hatást kelt a kétszótagos, hol emelkedő, hol ereszkedő rímek szabályos váltakozása.

GEORGE GORDON BYRON

1788—1824

Childe Harold búcsúja¹

Üdv, üdv! — hazámnak partja már
 víz kékjén szürke folt,
 az éji szél sir, zúg az ár,
 a vad sirály sikolt.
 Ott túl a nap most ült el épp,
 s míg úzzuk őt, nyomon,
 zeng búcsúszóm felé s feléd:
 jó éjt, szülőhonom!

Pár óra, s újra kél a nap
 és hajnalt szül megint,
 s köszöntlek ég és messzi hab!
 De már honom nem int.

¹ Ejtsd: csájlá heröld.

Ős csarnokom már pusztá rom,
a tűzhely is bedőlt,
a vén sáncot beküsztá gyom,
s kiverť kutyám üvölt.

— Kis apródom, hej, jőszte csak!
Mit sírsz-risz oly nagyon,
Ijeszt a hab, ha zúgva csap,
reszketsz az éj-fagyon?
No, könnyíts már a könnyeken,
hajónk jó, gyors batár,
ily bizton és ily könnyeden
legjobb sólymunk se jár!

— „Hagyján a szél, attól ki fél?
Hab másszor is dobált,
más bú, mi most szivembe kél,
Sir Childe, ne is csodáld!
De kísér elhagyott apám
s anyácskám képe még,
s nincs kívülok senkim, csupán
Uram te, s fönt az Ég!
Sok szót nem ejte jó apám,
buzgón megállda bár,
de egyre sir és vár reám
anyácskám, várva vár.” —
— Hű, kis cseléd, elég, elég!
könnyed méltán fakad,
volnék ártatlan, mint te, még,
nem sírnál most magad!

— Hé, jó legényem! mi gyötör?
Sápadt vagy, jőszte csak!
Tán félsz, hogy ránk frank banda tör,
vagy vad szél szírtre csap?
— „Uram! az élet rongy dolog,
azért nem reszketek,
de hű páromra gondolok,
színem ezért beteg!

Várad tövén, tópart-tanyán
vár nőm s a kis fiúk,
kérdik: hol jár apánk, anyám?
s jaj, választ ő se tud.”

— Elég, elég! hű vagy s derék,
ha búsúlsz, nem csoda,
hajh! én léhább szívet nyerék
s vígan megyek tova!

Én megvetem, bárhogya soha jít,
a csalfa nőnemet,
tudom, új láng szárítja majd
a könnyes, kék szemet!
Tűnt kéjt siratni rest vagyok
s utam bár vészt ígér,
csak az fáj, hogy mit itt hagyok,
még egy könnyet sem ér.

Magam vagyok már e kerek
földön s e nagy vizen,
búm senkiért se kesereg,
mint értem senki sem.
Ebem vonít tán még, szegény,
de majd új koncra kap,
s ha egyszer visszatérek én,
lehet: meg is harap.

Hadd lengek hát bárkám veled,
hullámvölgyön s hegyen,
mindegy, mily föld partját leled,
csak honom ne legyen!
Üdv, üdv! égbék hullámsereg!
s ha tükrötök unom,
üdv, pusztá sík s vad partüreg!
— Jóéjt, szülőhonom!

George Gordon Byron (dzsordzs gordon bejron) a legnagyobb hatású romantikus költő volt. Nemesi családjának szegénységéből csak egy gazdag örökség és a lordi cím emelte ki. Gazdagsága, okossága, szépsége, gondosan leplezett sántasága és egyéni stílusú élete csakhamar romantikus hírnevet szerzett számára. Úgyszólván minden lépését rajongás vagy felháborodás kísérte. Mindegyik művében és alakjában tulajdonképpen önmagát rajzolta. Nagy elbeszélő költeményei hőseinek (*Childe Harold* [csájd heröld], *Don Juan*) magatartása, világszemlélete — az ún. *byronizmus* — a világból való fájdalmas kiábrándulást („világfájdalom”), a magányba való gögös visszavonulást, a titkolt szenvedést foglalja magában, de egyúttal lázadás is a költő korának társadalmi rendje, a szentszövet-ségi zsarnokság és az angol arisztokratikus uralkodó körök ellen. Byron férfikorának nagy részét Angliától távol, a „romantikus országokban”, Svájcban, Olaszországban és Görögországban töltötte, akárcsak két ba-

rátja, Shelley és Keats. Szabadságrajongása vitte közel az olasz, majd a görög szabadságmozgalmakhoz. A görög függetlenségi harc közben mocsárlázban megbetegedett, és néhány nap múlva meghalt.

Szemelvényünk első nagy elbeszélő költeményéből, a *Childe Harold* *zarándokútjából* (1812) való. Ez a nagy költemény a költő dél-európai utazásának élményeiből megszületett szubjektív útleírás. Címszereplője már a byroni hősök jellemző vonásait mutatja. A közölt részletben bánkodás nélkül mond búcsút szülőházának és múltjának. Apródja, legénye honvágyat érez az elhagyott haza és a család után; ő kiábrándultan, könnyű szívvel, a magány büszke vállalásával vágyik a tengerre, távoli vidékekre.

Byron óriási hatással volt a XIX. század költőire, köztük Vörösmartyra, Petőfire, Aranyra, valamint Puskinra is.

PERCY BYSSHE SHELLEY

1792—1822

Dal Anglia férfiaihoz

Angol férfiak, mért arattok, ha mindig a porban maradtok? Mért szősz, szegény angol takács, ha a ruhád elhordja más?	Te vetsz, s vetésed más aratja; kincsed van, s másnál a lakatja; szősz, s jó ruhát csak úrfi hord, van kardod, s elveszi a lord.
Mért hizlalod, véded, amíg van erő karodban, holtodiglan, ki szívja életed erét, komisz uradat — a herét?	Vess, s légy ura az aratásnak; gyűjtsél, s ne engedj senki másnak; Szőj, s jó ruhád oda ne add; kovácsolj kardot, s véd magad!
Angol méhecskék, mért tinektek tőr, lánec, bilincs, miért siettek, hoggy fullánktalan uratok uralkodhasson rajtatok?	Lakásod nyirkos pince odva; urad fenn dőzsöl mosolyogva; Láncot csináltál? Ez a cél, rád villog a kemény acél.
Van, munkás, házad és szerelmed, kenyeredért nem kell perelned? Akkor hát mi a díj, a bér a könnyedér, fájdalomadér?	Hiába munkád és sírásod, ásóddal ennen sírod ásod. Csak szemfedőt szősz, bús fia e földnek: sírod — Anglia!

Percy Bysshe Shelley (pörszi biss selli) a legforradalmibb angol költő, még Byronnál is szenvedélyesebb rajongója a szabadságnak. Gazdag nemesi családban született, de már fiatal korában szembefordult a hagyományos világnézettel. Egy ateista röpirata miatt kizárták az oxfordi egyetemről. Apja is kitagadta, mert polgári családból való lányt vett feleségül. Később Svájcba, majd Olaszországba költözött, és szoros barát-

ságot kötött Byronnal és Keatsszel. Harminczéves volt, amikor egy kiránduláson csónakja viharba került, és ő a tengerbe fulladt. Amikor a víz partra vetette, arról ismerték fel, hogy Keats verseskötete volt a zsebében. Holttestét Byron égettette el a tengerparton.

Hosszabb elbeszélő és drámai költeményeinek erősen elvont, jelképes a kifejezésmódja. Kiváló formaművésszettel megalkotott, zenei hatású lírai költeményeiben szenvedélyesen küzdött a szabadságért, a demokratikus és köztársasági eszmék győzelméért, mindenfajta elnyomás és zsarnokság ellen. Gyönyörű költeményeket írt a természet szépségéről, nagyszerűségéről is. Egyik leghíresebb és legnépszerűbb verse a *Dal Anglia férfiaihoz*, amely az angol munkások forradalmi indulója lett.

Shelley költészete nagy hatással volt Petőfi lírájára is.

JOHN KEATS

1796—1821

Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok...

Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok,
mielőtt agyam termését behordtam,
mielőtt, mint dús csűrök a magot,
megőrzöm magam tornyos könyvhalomban;

ha nézem a csillagos éjszaka
arcán a nagy mese jelképeit
s érzem, hogy őket lerajzolni a
varázskézü sors nem soká segít;

s ha azt érzem — te tűnő árny, te szép! —,
hogy már nem látlak viszont, s hogy soha
nem önti belém tündér erejét

a gondtalan csók, — akkor, akkor a
mindenség partján állok, eltűnődve,
s hír s szerelem semmivé omlik össze.

John Keats (dzsán kitsz) a Byron—Shelley—Keats alkotta nagy angol romantikus költő-triász harmadik tagja. Igen szegény kispolgári családban született. Orvosnak készült, de a nélkülözés éveiben, bátyja ápolása közben szerzett tüdőbaja miatt abba kellett hagynia tanulmányait. Barátai támogatásával Olaszországba utazott, hogy betegségét gyógyíttassa, de a halál hamar végzett vele. Alig múlt 24 éves, amikor meghalt.

Keats a szépség rajongó szerelmese volt. Ezért szerette a természetet, és a tökéletes szépség megvalósulását csodálta az antik művészetben

és irodalomban is. Jelszava ez volt: „A szép: igaz, s az Igaz: szép!” Legmegkapóbb lírai versei — köztük a fözött szonett is — a múlandóságról szólnak.

VICTOR HUGO

1802—1882

Válasz egy vádiratra

(Részlet)

Nemes és pór szavak: kasztokba zárva éltek,
Jocastét, Méropét, Phaedrát¹ az úri népek
Látogatták, s a rang volt náluk jog csupán,
S Versailles-ba² utaztak a király hintáján.
A többi koldusok, akasztófavirágok,
Tájnyelvben éltek és gályára vetve mások,
Csibészszavak, silány műfajokban rabok,
Mezítláb, rongyosan, róva a piacot,
Hajadonfőtt, szavak prózára, viccre jók csak,
Mint stílus-csőcselék, mély homályba húzódtak.
... Forradalmi szelet fúttam azonban, s erre
Vörös sapka került vén szótár-kötetekre,
Nincs több polgári szó! Úri szók nincsenek, —
Vihar kavarta föl a tintásüveget...
„Minden szó nagykorú, egyenlő és szabad” —,
Szóltam, „alkossatok respublikát, szavak!”

Hugo egyik legjelentősebb irodalmi tette az volt, hogy kiharcolta a népnyelv jogait a francia irodalomban. A hagyományos, finomkodó, klasszikus udvari ízlés szabályaival nem törődött, helyettük a természetességet és a költő nyelvi szabadságát hangoztatta. Amikor ezért az ízlés felforratásával vádolták, keményen felelt támadóinak: vállalta a forradalmár jelzőt, és azt is, hogy nyelvi, költői forradalma a politikai forradalommal van kapcsolatban.

Alkony, a vetés időszakában

Ez már az alkonyati óra.
Nézem a kapu küszöbén:
A végső munka-fordulóra
Hogy hull a végső, esti fény.

Az árnyék-mosta nagy mezőben
Vénembert látok, rongy-ruhást,
Barázda-hosszat hinti bőven
Az eljövendő aratást.

¹ A klasszikus francia tragédia személyei. (Ejtsd: zso-kaszt, merop, fedra)

² Párizs mellett, a francia királyok pompás kastélyával. (Ejtsd: verszáj.)

Hatalmas, fekete alakja
A földeknek fölébe nő,
S a bizonyosság átítatja,
Hogy hasznosan fut az idő.

Lép, lép a tág síkon keresztül,
Nagy, széles ívben szór magot,
Keze nyílik, majd újrarendül —
Titkos tanú, én hallgatok,

Amíg az est, fátylát kibontva,
A felmorajló árnyon át
Beleírja a csillagokba
A magvető mozdulatát.

A nép életét a polgári származású Hugo általában kívülről, de rokonszenvvel nézi, s meglátja a nép munkájában a nagyszerű, hősi vonásokat.

Európa térképe

A tartományokon a kardnak fekszik árnya.
Az oltár hazudik. Ki császár vagy király ma,
esküszik aljasul, szemét se sütve le,
gaz esküvel, mitől a lélek visszaretten,
oly rettentő, galád, ésszel felérhetetlen.
Az ég, a szunnyadó is megdördül bele.

Utcákon katonák vesszőznek gyenge nőket.
Szabadság és erény? Hol is lelnők meg őket?
Bujdosnak s lakhelyük posványos iszonyat!
Bujdosnak a nagyok, ó nemzetek, s a jók is.
Rebellek irtani nincs már elég golyóbis:
ágyuba Haynau gyermekfejet dugat.

Orosz nép, tántorogsz remegve gyászod éjén,
szentpétervári rab, fegyenc egy bánya mélyén.
Vak tömlöccé tevé gazdád a sark-övet.
Zsarnok cár, az orosz csak fele birodalmad,
Szibériában is úr vérszopó hatalmad.
Amabban elnyomás, emebben rémület.

Ancona¹ sáncain kivégzettek hevernek,
Mastai pápa ott juhokat tizedeltet,
az ostyát leteszi, s szivekbe önt szalaszt.

¹ (Ejtsd: ankona.) Olasz város, ahol az osztrákok 1849-ben nagy vérengzést vittek végbe az olasz forradalmárok között.

Simoncelli² elől megy és halálra szánva,
megy katona, tribun,³ apostol mind utána,
meghal, s papjára fönn istennél tesz panaszt.

Szentatya, kezedet köntösöd ujja fedje!
Szentatya, hófehér sarudra vér csepeg le!
Borgia pápa⁴ nevet, a mérget itató.
Hány holt van? Mennyi lesz? A száj is belefárad.
Az, aki a sötét éjben vezérli nyájad,
nem a Te pásztorod, Uram, hanem bakó!

Szicilia, Olasz-, Németföld, Magyarország!
Egy kontinens nyögi a rabság szörnyű sorsát.
Legjobbjai oda, a tisztesség halott.
Csonthalmok északon, vérpad rút árnya délen,
a hold mint síri mécs pislákol át az éjen,
s esténként vérözön nyugtatja a napot.

Egy inkvizitor ült a francia nyakára.
Gyilkos brigantija vérrel „pacifikálja”.⁵
Párizs kövezetén a vér csatakja híg.
Hekatombara⁶ néz a láncnyűgözte Frankhon,
Kriptája mélyiből sír temetői hangon.
Laubardemont⁷ örül és Torquemada⁸ vig.

Mártir Poerio,⁹ Petőfi és Batthyány,
népért, jogért ki fog helyettetek kiállni?
Baudin¹⁰ ronggyá szakadt szalagján cenk¹¹ tipor.
Erdők, zokogjatok, gyászoljatok, ti halmok!
Hol éden volt a föld, börtönt épít a zsarnok.
Velenice gálya lett és Nápoly síri holt.

² (Ejtsd: szimoncselli.) Olasz forradalmár a XIX. században.

³ Az ókori Rómában a népet képviselő tisztségviselő; általában a nép érdekeinek védelmezője.

⁴ Hugo a saját korának pápáját (IX. Pius) VI. Sándor (Borgia, ejtsd: bordza) pápához hasonlítja, aki a XV. században hírhedt volt kíméletlenségéről.

⁵ Briganti (olasz szó): rabló. Pacifikál (latin szó): lecsendesít.

⁶ Tömegmészárlás (görög szó).

⁷ (Ejtsd: lobárdómon.) Richelieu bíboros ügynöke (XVII. század): jelentős szerepe volt ellenzéki politikusok meggyilkolásában.

⁸ (Ejtsd: torkvemada.) Spanyol főinkvizitor a XV. században, kegyetlen kínzások és kivégzések irányítója.

⁹ Poerio Alessandro (1802–49), olasz költő és hazafi, Velenice védelmében, az osztrákok elleni harcban esett el.

¹⁰ (Ejtsd: boden.) Francia utópista szocialista (1811–51). III. Napóleon államcsínyjekor a munkások ellenállását vezette; a barikádon lőtték agyon.

¹¹ Hítvány ember.

Arad terén bitó! Palermóban bitófa!
 Rajtuk megannyi hős, ki vitte szennytől óva
 a büszke lobogót, hogy a trón reszketett!
 Míg Schinderhannesen¹² császárok koronája,
 a vértanuk szemét hollók vad csőre vájja
 és zápor verdesi a drága testeket!

Jövel, jövő jövel! Minden ledől zuhanva,
 a zsarnok félve fut, az ár üvölt rohanva.
 Népek! Harsona szól, négy égtájt átható.
 Mily páni rémület! Ködképnél elveszőbben
 oszlik a horda szét hamu- és tüzesőben.
 Volt, nincs a förtelem. „Föl!” zeng az égi szó.

A költemény arról tanúskodik, hogy Hugo éber figyelemmel kísérte egész Európa eseményeit: részvéttel, fájdalommal szította az eltiport szabadságtörekvéseket, és gyűlölettel fordult szembe a zsarnokokkal, a népmozgalmak leverőivel. Verse szomorú körképe az 1850-es évek reakcióba fulladt Európájának. Az 1. és 7. versszak nyilván III. Napóleonra céloz, akit az 1848-as forradalom emelt magasra, de árulón a császárságot állította vissza Franciaországban. Oroszországban a cár zsarnoksága alatt nyög a nép. Olaszországban a pápa vezetésével folyik az irtóháború, Magyarországon Haynau a levert szabadságharc hóhéra, Franciaországban új zsarnok ült a nép nyakára. Az utolsó versszak szenvedélyes vággal jósolja meg a zsarnokság bukását, és a szabadság kivívására biztat. A sok költői kérdéssel, felkiáltással, megszólítással tűzdelt patetikus stílus a tartalom hevét közvetíti, és jellemző Victor Hugóra.

Dal

Száműzött, kinyílt a rózsza,
 Rápergett a pirkadat,
 S reggel május szétnyitotta,
 Nézd a fényes szirmokat.

— A távol

Rózsaszirmait kergetem.
 Május, messze szép hazámtól,
 Nem május már énnekem.

Száműzött, tekints a sirra,
 Ott bűg két galamb-torok,
 Hogyha május hangja hívja,
 Még a sír is feldobog.

— A távol

Holtjait idézgetem.
 Május, messze szép hazámtól,
 Nem május már énnekem.

Száműzött, a lomb közében
 Május fészke ott remeg,
 Lágy toll tölti hófehéren
 S édes sóhaj, rengeteg.

¹² (Ejtisd: sinderhannesz.) Híres betyárvezér a XVIII. században. A sor ér-
 lme: a „császárok koronáját” viselő III. Napóleon betyárvezérekhez hasonlítja.

— A távol
Langyos fészket nem lelem.
Május, messze szép hazántól,
Nem május már énnekem.

Lírai költemény Victor Hugo önkéntes száműzetésének idejéből.
A haza, meghalt leánya és a családi otthon utáni vágyakozás szép kifejezése az ellentétet és a refrént felhasználó dalforma keretében.

Egy barikádon...

(Részlet)

Felnőttekkel együtt egy barikád felett
Elfogtak egy fiút, tizenkét éveset,
Kit bűnös vér bekent, s tiszta vér fürdetett meg.
„Velük voltál te is?” — „Velük!” felelt a gyermek.
„Jó” — válaszolt a tiszt — „csak várd el sorodat:
Golyót kapsz majd te is”. S látja, hogy hullanak
Villámsújtottan a fal tövében a társak.
Ekkor „Engedje meg — a tiszthez szól — anyámnak
Ezt az órát csupán hadd vihessem haza.”
„Szökni fogsz?” — „Megjövök.” „Mennyire félnek a
Csavargók! Hol lakol?” „A patak hajlatán túl,
S biztosan megjövök, meglátja, kapitány úr!”
„Fuss fickó!” S a fiú megy. Tréfának kemény!
Mögötte már nevet durván tiszt s közlegény,
És hangjukban halál-hörgések keverednek,
De elhal a kacaj, mert hirtelen a gyermek
Fakón, s mint Viala, oly büszkén terem ott,
S a falhoz lépve így kiált föl: „Itt vagyok!”

A párizsi kommün harcosainak hősiessége, majd a bukás utáni szenvedéseik megihlették Hugót. A *rettenetes év* című kötetéből közölt vers egy hős gyermekről szól, aki a kommün katonái között harcolva bátran szembenézett az ellenforradalom vérengző katonáival, és bátorságával megszégyenítette őket. Hugo a kis hőst Vialához, az 1789-i forradalom gyermekhőiséhez hasonlítja. (A tizenhárom éves Viala 1793-ban az ellenforradalmárokkal vívott harcban halt hősi halált, amikor el akarta vágni a Durance folyón vert ponton-híd köteleit.)